

LÜHIDALT

AKADEEMILISEST
KOOSTÖÖST HIINA
RAHVAVABARIIGIGA

OHUD JA AHVATLUSED

Selle aasta 26. veebruaril avaldas Eesti Ekspress loo sellest, kuidas Tartu Ülikooli juhtkond keelas ülikooli väljaandes Universitas Tartuensis (UT) artikli avaldamise TÜ ja Hiina firma Huawei Technologies vahel sõlmitud ühiste kavatsuste lepest, kuna see sisaldanud leppe kohta ebakohast kriitikat.¹ Samal päeval avaldas UT veebiväljanne kinnihoidud artikli „üldsuse suure huvi tõttu ... muutmata kujul ja täismahus“, nagu selgitas kaasnev pressiteade.² TÜ arendusprorektor Erik Puura, keda peeti ärakeelamisotsuse taga olevaks isikuks, teemakohases intervjuus eitas seda, andes samas mõista, et kõnealune artikkel „selle natukene dualistliku teema“ ülesvõtmisega võinuks kahjustada TÜ mainet.³ Samal päeval ilmus grupi Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi liikmete avalik pöördumine, kus UT artikli avaldamiskeeldu taunitakse ning juhitakse – muuhulgas Eesti Välisluureameti raportile viidates – tähelepanu ohtudele, mida ülikoolide koostöö Hiina RV asutustega ning sellekohase info tsenseerimine võivad kätkeada.⁴

See pelk episood Eesti ülikoolide rahvusvahelist teaduskoostööd käsitlevas infovoos ei vääriski ehk esiletõstmist, kui ta poleks märgilise tähendusega Hiinaga suhete laiemas kontekstis, mis hõlmab ka akadeemilist koostööd kui võimalikku riskitegurit.

STRATEEGILINE TAUST: HIINA
SAJANDI EESMÄRK

Hiina Rahvavabariik (HRV) seda valitseva Hiina Kommunistliku Partei (HKP) juhtimisel on seadnud varjamatult sihi saada lähikümneanditel maailma superjõuks. Hiina eesmärk ei ole midagi

vähemat, kui võtta üle globaalne juhtroll viimased paar sajandit maailmas domineerinud Euroopa – USA atlantiliselt koalitsioonilt. HRV sisepoliitilises agendas on see sõnastatud kui „kaks sajandi eesmärki“ (两个一百年 liǎng ge yī bǎi nián): jõuda HKP asutamise 100. aastapäevaks 2021. aastal „mõõdukalt jõuka ühiskonnani“ (小康社会 xiǎo kāng shè huì) ning HRV 100. aastapäevaks 2049. aastal „ehitada üles jõukas, tugev, demokraatlik, kultuuriliselt edasijõudnud ja harmooniline moodne sotsialistlik riik“ (建设一个繁荣, 强大, 民主, 文化先进, 和谐的现代社会主义国家 jiànshè yīgè fánróng, qiángdà, mínzhǔ, wénhuà xiānjìn, héxié de xiàndài shèhuì zhǔyì guójiā), mis majanduse ja elatustaseme näitajate ning poliitilise mõjukuse ja sõjalise jõu poolest kuuluks maailma juhtriikide hulka.⁵ See on esimees Xi Jinpingi „Hiina unistus“ (中国梦 zhōng guó mèng), kantud

Hiina eesmärk ei ole midagi vähemat, kui võtta üle globaalne juhtroll viimased paar sajandit maailmas domineerinud Euroopa – USA atlantiliselt koalitsioonilt

revanšistlikust sentimendist „mitte unustada rahvuslikku alandust“ (勿忘国耻 wù wàng guó chǐ), mille all mõeldakse Hiina allajäämist lääne (sh Jaapani) survele 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel poolel.

HRV välispoliitilises agendas väljendub see Hiina huvide agressiivses rõhutamises, ülitundlikes reageeringutes kriitika suhtes, eriti inimõiguste ja kodanikuvabaduste vallas, majanduslikus invasioonis ja üha enam Hiina erilise rolli või

missiooni esiletõstmises tuleviku maailmakorra kujundamisel. Viimase iseloomulikemaks näiteks on Xi Jinpingi „inimkonna kui ühtse kogukonna“ (人類命運共同體 *rén lèi mìng yùn gōng tóng tǐ*, *Community of shared future for mankind*) visioon, mille eestvõitleja kuvandit HRV endast järjepidevalt loob, toonitades Hiina traditsiooniliste väärtuste seost marksismiga.⁶

Mõned lääne poliitikateadlased näevad toimivas Hiina impeeriumi taassündi kui globaalpoliitiliste tsükliliste muutuste loogilist kulgu.⁷

Rahvusvahelises akadeemilises koostöös on esikohal Hiina riigi huvid. Teiste riikide reegleid ja kokkuleppeid tuleb järgida sedavõrd, kuivõrd need ei jää ette Hiina huvidele

Mis iganes HRV riiklikult suunatud tegevusi rahvusvahelises ulatuses, nii „kõva jõu“ ehk majanduse, poliitika ja sõjanduse kui ka „pehme jõu“ ehk ühiskonna, kultuuri ja teaduse vallas, sh akadeemilist koostööd, tuleb näha ja mõista just selles strateegilises kontekstis kui Hiina ülemaailmse mõjuvõimu kasvu eesmärki teenivaid samme ja vahendeid, mis ei pruugi sihtriikide huvide ja eesmärkidega kokku langeda või võivad neid isegi kahjustada.

AKADEEMILISE KOOSTÖÖ „TROOJA HOBUNE“

Akadeemiline koostöö, teadmiste vahetamine ja vahendamine inimeste ja institutsioonide vahel on tänapäeva maailmale igati omane nähtus. Ilma selleta ei oleks inimtsivilisatsiooni kestmine ning tema ette kerkivate igapäevaste ja globaalsete ülesannete lahendamine võimalik. Selles osalevad kõik riigid, suuremad ja arenenumad pigem teadmiste ja tehnoloogiate doonorite, väiksemad ja mahajäänud vastuvõtjatena.

Sellest tõsiasiast lähtuvalt ei saa miski olla loomulik, kui Hiina üha kasvav osalus rahvusvahelises teaduses. Olles viimase 40 aastaga tõusnud nn kolmanda maailma riigist üheks juhtivaks majanduseks ning uusimaid tehnoloogilisi lahendusi edukalt rakendavaks ja väljatöötavaks maaks, oleks tema kõrvalejäämine või -tõrjumine rahvusvahelisest

akadeemilisest koostööst võimatu. Miks siis eriti lääneriigid koostöös Hiinaga üha kasvavat probleemi ja ohtu näevad?

Väga lihtsalt öeldes on see ülalkirjeldatud globaal-strateegiline kontekst, kus HRV paikneb erilisel ja täiesti omaette kohal. Hiina positsiooni tugevdamine ähvardab praegu kehtiva maailmakorra tasakaalust välja viia ettenägematute tagajärgedega. Hiina poliitiline süsteem on – lääne taustsüsteemist vaadatuna – autokraatlik ja šovinistlik, ülesehituselt tsentralistlik ja hierarhiline. Süsteemi telje moodustav HKP oma järgalt hierarhilise struktuuriga kontrollib kõike ja kõiki. Üha kasvava ja keerustuva süsteemi koos- ja käigushoidmiseks vajab ta üha rohkem ressursse, eelkõige teaduslik-tehnilist informatsiooni, mitte ainult Hiinast, vaid kogu maailmast.

Lääne akadeemiline traditsioon on oma olemuselt autonoomne, riikidest sõltumatu ülikoolide ja isikute võrgustik ja riigid on seda sellisena enamasti aktsepteerinud. Akadeemia politiseerimist ja selle liigset ohjamist riigi poolt on peetud ebakohaseks kasvõi juba pragmaatilisest vaatest lähtuvalt, sest ammu on selgeks saanud, et poliitilisest ja regulatsioonidega koormatud akadeemiast tuleva teadusliku teabe hulk ja kvaliteet kannatavad. Tänapäeval on vaba akadeemiline tegevus ja koostöö kaitstud seaduste ja rahvusvaheliste kokkulepetega.

Hoopis teisiti on lood Hiinas. HRV seadused, eriti 2017. aastal vastu võetud Hiina Rahvavabariigi riiklik luureseadus, näevad ette, et kõik asutused ja ettevõtted peavad tegema koostööd riigi julgeoleku- ja luureorganitega ning see on ülimuslik ka vastavate asutuste töötajatele.⁸ Rahvusvahelises akadeemilises koostöös on esikohal Hiina riigi huvid. Teiste riikide reegleid ja kokkuleppeid tuleb järgida sedavõrd, kuivõrd need ei jää ette Hiina huvidele. Kui jäävad, võib ja tuleb neid ignoreerida ja püüda igal võimalusel maksma panna Hiina reegleid.

Akadeemilise koostöö varjus või selle sildi all toimuv Hiina riiklikult koordineeritud mõjutustegevuse võib laias laastus jagada kolmeks:

- otsene teaduslik spionaaž;
- ühisprojektide finantseerimise kaudu nende suunamine ja mõjutamine ning tulemuste kasutamine Hiina riigi huvides;
- nn pehme jõu ehk kultuuri- ja humanitaarhariduse kasutamine Hiinale soodsate hoiakute ja meeleolude kujundamiseks.

Teaduslik spionaaž on neist kolmest kõige ulatuslikum ja sihtriike kõige enam kahjustavam. See hõlmab teaduslik-tehnilise info vargust, teadlaste äraostmist, Hiinale kasulike projektide varjatud rahastamist, lääne teadustulemuste plagieerimist jne. Seda on kõige raskem kontrollida, kuna lääne ülikoolid ja teadusasutused on üldjuhul avatud ja kõigi hiina päritolu teadlaste ja üliõpilaste taustakontroll ei ole võimalik ega tõhus. Ameerika Ühendriikides ja Austraalias, kus see probleem kõige teravam, on siiski hulk paljastatud juhtumeid. Mitmel juhul on tuvastatud, et spionaažilt tabatud akadeemilised isikud töötavad otseselt HRV luureorganite või militaarstruktuuride alluvuses, seega nende tegevuse peamine eesmärk oligi spionaaž. Nimetatud riikide vastuluureorganid tegelevad tõsiselt info kogumise ja meetmete loomisega, kuid HRV teadusspionaaž pigem laieneb.⁹

Hiinapoolne rahastus, nii otsene kui ka varjatud, on sageli ühenduses eelmisega, kuna avab hiina uurijatele head võimalused osaleda otseses uurimistegevuses ning ligipääsu andmetele ja tulemustele. Samuti toimub sel teel sihtmaade teadlaste „värbamine“ Hiina kasuks töötama, missuguseid juhtumeid on Ameerika ülikoolides hiljuti paljastatud.¹⁰ Rahastamise kaudu on kergemini mõjutatavad vaesemate riikide, nagu ka Eesti ja teiste Ida- ja Kesk-Euroopa maade ülikoolid, kus oma teadusrahastus on sageli puudulik.¹¹ Hiina rahastusega ühisprojektide

võimalikke riske tihti ei analüüsita; rahastuse saamise nimel võidakse rakendada tsensuuri ja varjamist ning avaliku arvamuse mõjutamist. Kõik see leidis aset käesoleva kirjutise algul refereeritud Tartu Ülikooli ja Huawei juhtumi puhul. Rahastuse kaudu mõjutamise erivorm on HRV saatkondade või variisikute kaudu Hiina tegevusi propageerivate akadeemiliste tegevuste (konverentsid, loengukursused jm) rahastamine.¹²

Hiina „pehme jõu“ olulisim ja ulatuslikem mõjutusvahend on Konfutsiuse instituutide (KI) süsteem, mille kaudu koostöös HRV ja sihtriikide ülikoolide vahel korraldatakse valdavalt Hiina rahastuse ja õpetajaskonnaga hiina keele ja kultuuri õpetamist. Sellesse HRV haridusministeeriumi poolt kureeritavasse võrgustikku kuulub umbes 450 KI-d üle maailma; Ida- ja Kesk-Euroopa 17+1 koostöövõrgustikku

Hiina rahastusega ühisprojektide võimalikke riske tihti ei analüüsita; rahastuse saamise nimel võidakse rakendada tsensuuri ja varjamist ning avaliku arvamuse mõjutamist

kuuluvates maades on neid kokku 37; Eestis üks, mis tegutseb alates 2010. aastast Tallinna Ülikooli juures.¹³ Nende põhitegevust võib pidada igati tänuväärseks, kui ei oleks arvukalt juhtumeid, kus KI-de kaudu on püütud sekkuda sihtriikide ülikoolide akadeemilisse tegevusse nõudmistega järgida Hiina teemade käsitlemisel Hiina standardeid jne. Reeglina toimivad KI-d HRV saatkondade „käepikendustena“. Peale KI-de on ka teisi Hiinast juhitavaid ja rahastatavaid rahvusvahelisi võrgustikke nn Hiina traditsiooniliste väärtuste propageerimiseks ja HRV poliitiliste praktikate õigustamiseks. Üheks neist on näiteks Rahvusvaheline Konfutsianismi Assotsiatsioon, millega nende ridade autoril on tihe kogemus.¹⁴

VIITED JA MÄRKUSED

- ¹ "Tartu Ülikool ja Huawei Technologies sõlmisid ühiste kavatsuste leppe," Tartu Ülikooli uudised, 26. november 2019 (vaadatud 5. aprill 2020); Mikk Salu, "Tartu Ülikool keelas ajakirjanikul Huawei-teemalise artikli avaldamise," *Eesti Ekspress*, 26. veebruar 2020 (vaadatud 5. aprill 2020).
- ² Mari Eesmaa, "Koostööleppel Huaweiiga on mitu takku," UT, veebruar 2020, nr 2 (vaadatud 5. aprill 2020); "Avaldamata Huawei-teemaline artikkel," Tartu Ülikooli uudised, 26. veebruar 2020 (vaadatud 5. aprill 2020).
- ³ Brent Pere, "Erik Puura: sõltumatu ajakiri ei tohiks olla kommunikatsioonijuhi alluvuses," Neljas Dimensioon, (vaadatud 5. aprill 2020).
- ⁴ "Orientalistide pöördumine: Hiina diktatuuri mõjutustegevusele ei tohi alluda," ERR uudised, 27. veebruar 2020 (vaadatud 5. aprill 2020).
- ⁵ Vt näit.: Ding Lu, "China's „Two Centenary Goals“: Progress and Challenge," *East Asian Policy*, April/June 2016, Vol. 8, No. 2, pp. 79-93 (vaadatud 6. aprill 2020); Graham Allison, "What Xi Jinping Wants," *The Atlantic*, May 31, 2017 (vaadatud 6. aprill 2020).
- ⁶ Vt: Shiren Liu, "The Philosophic Interpretation of a Community of Shared Future for Mankind from the Perspective of the Marxist Philosophy," *Open Access Library Journal*, Volume 6, e5541, 2019, (vaadatud 11. aprill 2020). Vt ka: Peter Koenig, "China Is Building a Community with a Shared Future for Mankind," *Global Research*, November 25, 2019 (vaadatud 11. aprill 2020).
- ⁷ Hiina impeeriumi taassünni plaane käsitles põhjalikult juba ligi 20 aastat tagasi Ross Terrill oma raamatus *Uus Hiina Impeerium* (Tartu: Ilmamaa, 2006) (inglisekeelne originaal ilmus aastal 2003). Sidney Ülikooli politoloogiaprofessor John Keane näeb käimasolevat protsessi Hiina globaalse hegemoonia paratamatu kasvu ja USA kõrvaletõrjumise mõistete valguses. Vt: Tarmo Maiberg, "Professor Keane: USA impeerium taandub ja Hiina impeerium tõuseb," ERR uudised, Välismaal, 18. veebruar 2020 (vaadatud 6. aprill 2020).
- ⁸ HRV riikliku luureseaduse 7. artikkel ütleb: „Any organization or citizen shall support, assist and cooperate with the state intelligence work in accordance with the law, and keep the secrets of the national intelligence work known to the public.“ Artiklid 10-15 kirjutavad asutuse ja kodanike koostöö kohustused üksikasjalisemalt lahti. Vt selle seaduse [inglisekeelset tõlget](#) (vaadatud 14. aprill 2020).
- ⁹ USA Föderaalne Juurdlusbüroo põhjalik raport [China: The Risk to Academia](#) analüüsib üksikasjaliselt HRV teadusspionaaži vorme ja strateegilisi eesmärgi, esitades hulga sellekohaseid üksinäiteid. Raport väidab, et selle tulemusel kannab USA aastas kahju summas, mis jääb 225 ja 600 miljardi USD vahemikku (vaadatud 12.04.2020). Austraalia Strateegilise Poliitika Instituudi (Australian Strategic Policy Institute – SPI) andmebaas [The Chinese Defense Universities Tracker](#), sisaldab üle 150 Hiina ülikooli andmed, kes täidavad otseselt HRV sõjalis-tööstusliku kompleksi tellimusi ja kellega koostöö on julgeoleku mõttes eriti riskantne. Nende seas on ka hulk n-ö tavalisi ülikoole. Raport algab hoiatava tõdemusega: „The Chinese Communist Party (CCP) is building links between China’s civilian universities, military and security agencies. Those efforts, carried out under a policy of leveraging the civilian sector to maximise military power (known as ‘military-civil fusion’), have accelerated in the past decade.“ (Vaadatud 12. aprill 2020.)
- ¹⁰ Vt näiteks: Kate O’Keeffe, "Education Department Investigating Harvard, Yale Over Foreign Funding," *The Wall Street Journal*, February 13, 2020 (vaadatud 6. aprill 2020), ja "The China Spy Scandal That Entangled Harvard Could Hit Yale and MIT Next," *Newsweek*, 29. veebruar 2020 (vaadatud 12. aprill 2020).
- ¹¹ Vt Ivana Karásková, "Countering China’s Influence Campaigns at European Universities," *The Diplomat*, February 20, 2020 (vaadatud 5. aprill 2020). Samale asjale juhib tähelepanu joonealuses märkuses 6 viidatud orientalistide pöördumine Tartu Ülikooli ja Huawei juhtumi kohta: „[t]unnistame, et üleriigiliselt pikalt kestnud segadus ja kaos nii kõrgharidussüsteemi normaliseerimisel kui ka teaduse probleemide koordineerimisel ainult suurendab ohtusid ning edaspidi võidakse ülinappide vahendite tõttu tekkinud rahastusaukude katmiseks vastu võtta ja otsida kahtlasi rahastusallikaid.“ Vt [pöördumine](#).
- ¹² Tüüpiline oli Prahas Karli Ülikooli juurde asutatud Tšehhi-Hiina keskuse juhtum, mis viis selle sulgemiseni. Vt: Alžběta Bajerová, "The Czech-Chinese Centre of Influence: How Chinese Embassy in Prague Secretly Funded Activities at the Top Czech University," *China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE)*, November 7, 2019 (vaadatud 12. aprill 2020).
- ¹³ Ki-dest annab ülevaate koostööplatvormi China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE) värskest avalikustatud raport: Ivana Karásková (ed.), [Empty Shell No More: China’s growing footprint in Central and Eastern Europe](#) (Prague: CHOICE, April 2020), lk 58-61 (vaadatud 12. aprill 2020).
- ¹⁴ Vt: Märt Läänemets, "Kas Hiina päästab maailma?," *Sirp*, 6. märts 2020 (vaadatud 12. aprill 2020). Hiina traditsiooniliste konfutsianistlike mõistete rakendamisel HRV sise- ja välispoliitilises retoorikas vt ka: Märt Läänemets, "Suur ühtsus" ja „väike hüvang“ ehk Hiina uus vana poliitiline utopia," *Tuna*, 2/2013, lk 2-6 (vaadatud 13. aprill 2020).

AUTORIST

MÄRT LÄÄNEMETS

Sinoloog ja ida mõtteloo uurija, kauaaegne Tartu Ülikooli teadur ja õppejõud, praegu vabakutseline. Tema peamisteks uurimisvaldkondadeks on Hiina mõttelugu ja budism. Ta on avaldanud üle saja teadustöö ja tõlke ning publitseerinud arvukalt ühiskondlik-poliitilisi artikleid Hiina teemadel.

Lahtiütlus: Artiklis väljendatud vaated ja arvamused kuuluvad sellele autorile ning ei esinda tingimata Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse ametlikku seisukohta.

 ICDS.TALLINN

 @ICDS_TALLINN

 ICDS-TALLINN

 WWW.ICDS.EE

 EVI.EESTI

 @EFPL_EST

RAHVUSVAHELINE KAITSEURINGUTE KESKUS
EESTI VÄLISPOLIITIKA INSTITUUT
NARVA MNT. 63/4, 10152 TALLINN, EESTI
INFO@ICDS.EE

ISSN 2228-2076